

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Milyen lehetett a *bujdosó pohár*, amely Gyulai Pál szerint a sarkantyúnál is jobban csengett? Ha bujdosott, hát miért, kitől? A vad bujdosik üldözői elől, ez a sorsa a gyilkosnak is, vagy ahogy Arany mondja: Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá . . . Nekünk, ha ezt a szót halljuk, hogy bujdosó, mindenekelőtt Mikes Kelemenre kell gondolnunk, Rákócziékra, Rodostóra, a Márvány-tenger partjára, de gondolhatnánk Rózsa Sándorékra is és föltétlenül talán az utolsó nagy magyar bujdosóra, Kossuth Lajosra, mert az utána következők, például Károlyiék már nem nevezték magukat bujdosóknak, kiváltképp maga Károlyi Mihály nem, aki Franciaországban is tökéletesen otthon volt, ha már franciának (is) tartotta magát. Még kevésbé nevezhette magát bujdosónak Moszkvában, nemzetközi hazájának fővárosában Kun Béla vagy később Rákosi Mátyás, akit ugyan a Szovjetunióba „száműztek”, de ahonnan vissza-visszavágyott, nem édes hazájába, csak megdöntött uralkodásának, diktatúrájának a színhelyére. Voltak tehát bujdosóink, akiket emésztett, elemésztett a hontalanság és az elvesztett hazájukért való aggodalom, majd lettek emigránsaink, akik nem mindig és nem minden vonatkozásban hozhatók egy kalap alá bujdosóinkkal. Mert vajon ezek a szerencsétlen hazánkfiai csak elnevezésükben különböztek egymástól? Vagy a köznyelv alakult úgy, hogy ami még a tizenharmadik, tizenkilencedik században természetes volt, az már a huszadik században régiesnek, anakronisztikusnak hatott? Móra még így írt, Rákóczira gondolva: Elment bujdosóba a fejedelem s ott halt meg Rodostóban . . .

Kossuth Turinban halt meg, szintén bujdosóban. Mindkettő tisztességes „házigazdától” övezve. Az emigráns Kun Béla sorsa tragikusabb volt; menedéket nyújtó „házigazdái” ölték meg. Bujdosóinkat – lehetnek bár nagyfejedelmek, kormányfők vagy akár haramiavezérek –, a nép a szívébe zárta, s mindmáig megtartotta őket jó emlékezetében, minden emigránsunkról viszont ugyanez nem mondható el, persze ennek korántsem az az oka, hogy egyikőjüket bujdosónak, a másikat emigránsnak hívták. Nincs többé szükség nemzeti mítoszokra, hangoztatják a hidegfejúek, Kossuth mégis az marad, az marad még sokáig, ellenkező előjelű „sorstársából”, Rákosiból, sohasem lehet az. Milyen is hát az a bujdosó pohár? Mára sokan elfelejtettük, vagy soha meg sem érintettük, össze nem csendítettük. Bujdosóink emlékével viszont a szívünk összecseng. Azokéval is, akik a huszadik században vállalták ezt a nehéz sorsot, akik nem voltak ugyan se nagyfejedelmek, se kormányfők, se haramiavezérek, csak önkéntes számkivetettségben sýnlődő írók és egyéb szegénylegények.

*

Ma sem tudja az ember megindultság nélkül olvasni Kossuthnak azt a levelét, amelyet Deák Ferenc halálakor írt. Gyászolja azt, aki egykor „testvéries benső” barátja volt, gyászolja azt, akit egykor mesterének s „ítéletét próbakőnek” tekintette, amely próbakő megmutatta, „mi volt a nemes érc”, mi az alliage, az ötvözet gondolataiban, gyászolja egykori bajtársát – és a későbbi nemes ellenfelét.

Deák halálának hírével ezekkel a szavakkal tudatja elsősülött fiával, Kossuth Ferencel:

– Meghalt keresztapád, ki annyit ringatott karjain.

És apa és fia némán borultak egymás nyakába.

– Pedig! – kiált fel Kossuth hangtalanul gyászában és kettős fájdalmában.

Kettős fájdalmában azért, mert épp a megboldogult volt az – „mindenek között éppen ő” –, Deák Ferenc, aki, mióta Kossuthék elhagyták az országot, számkivetettek lettek, irántuk „a legkisebb érdeklődésnek, a legparányibb részvétnek” soha még csak a jelét sem adta. „Kisded gyermekeim tömlöcben sýnlődtek. Volt, aki bezáratta magát velük, hogy ápolhassa (őket). Idegenek, politikai elleneim a legszívélyesebb

részvétben versenyeztek irányunkban . . . Deáknak nem volt számomra egyetlen részvétszava.”

Kossuth mindazonáltal tudja önmagáról, hogy nincs „sympathikus természettel” megáldva, de lett légyen akárhogy, „e hideg részvétlenség fáj” neki. Elképzelni se tudjuk, mennyire. Talán egy mindmáig meg nem írt dráma tárhatná fel a csalódásnak, a hátatfordításnak, az árulásnak, a szenvedő volt barát iránti érzéketlenségnek ezt a pokoli fájdmát.

És mégis Deák halálának hírére „csak egy percre villant át lelkemen a fájdalmas emlékezet s azonnal felejtve lett, hogy ama mélyebb állandó fájdalomnak adjon helyet, melyet bennem azon időknek kedves emlékezete költ fel, midőn köztünk sem a magán-, sem a közéletben nem volt ború; és felkölt annak érzete, hogy *Deákkal hazánk egéről a legfényesebb csillag tűnt el* (kiemelés: N. I.).

Aztán Kossuth letörli könnyeit, szívében lecsillapítja a „kettős fájdalmat”, s elmondja kossuthi szenvedélyességgel kemény Deák-bírálatát, anélkül, hogy a majdani „haza bölcsévé” nemesedő és magasztosuló szellemét a sárba rántaná és megtaposná. Pedig már az idő tájt (is) javában a „politikai cynismus korát” éltek honatyáink. Nem sejtette még a bujdosó, hogy ő is, akárcsak egykori szívbéli társa, későbbi ellenfele egy nemzet egének örökké fénylő csillaga lesz. Nem sejtette még, hogy a hálás utókor nem egymással szembe, hanem egymás mellé állítja őket, ahogy ez a nagyjaihoz illik. Egy nehéz ellentmondásokkal teli, de mégis nagyszerű kor páros csillagaként.

Úgy látszik, egy két egymást követő korban olykor éppoly kemény szükség mutatkozik egy radikális, bármiféle megalkuvásra képtelen, mint egy „megalkuvásra”, kiegyezésre hajlamos államférfira, ha ezt a Haza, a Nemzet így kívánja.

*

Bármily komolyak és magasan szárnyalók Kossuth „iratai” és szónoklatai – korának legnagyobb szónokának tartották –, egy-egy szavánál, kifejezésénél – nem az övé, a kor köznyelve, irodalmi vagy publicisztikai nyelve volt ilyen – meg kell állnunk egy pillanatra, hiszen megcsiklandoztat bennünket, s a komor szöveget hirtelen napfény és derű árasztja el, pedig annak idején, réges-régen, amikor elhangzottak vagy leíródtak ezek a szavak, a szónoknak vagy a szerzőnek a lelkén haragos villámok

cikáztak át, és nem is sejtette, hogy egy kései olvasója ajkára derűs mosolyt csalnak.

Az olyan kifejezések például, amikor az írók *ézműveiről* beszél a szerző vagy a költők darabos *gyártalmairól*. Kossuth korában a vándorszínészek a hőskölteményeket *mimikus ábrázolásokkal* adták elő, s az ország belsejét még ország *beljének* hívták. A *balmagyarázatok* valószínűleg a félreértésekből származhattak, a Béccsel való *összegyalulódás* pedig a hozzá való simulékonyságot jelenthette. Ma is tökéletesen megértjük, mi rejtőzött az Ausztriával való *kibarátkozás* mögött, de hogy mit a *lábtó* a *hajdankorban*, azt még csak sejteni se merjük.

Annál inkább ráérezünk a *kevesebbség* jelentésére. Ma kisebbségnek mondanánk és mondjuk. Nevezzük ugyan így vagy úgy, Kossuth vagy kései utódai szavával, akinek ez a cipő jutott, az mindig feltört lábbal jár.

*

De bizony azonnal elfelejtünk derülni, amint belekezdünk Kossuthnak a Herman Ottóval folytatott levelezésének az olvasásába, amely Erdélyben a Hunyad megyei meg a mezőszéki magyarság fogyásának okait boncolgatja.

Ez a fogyatkozás nem az első világháborút követő román királyság vagy az azt felváltó „népi demokratikus” rendszerben zajlik, hanem Kossuth és Herman Ottó idejében, akkor, amikor ezek a területek még az Osztrák–Magyar Birodalom részei voltak.

Herman Ottó levelében többek között egy „rettenetes tényt” idéz, amely valóban az. Megemlíti egy falut a fönt nevezett térségben, tehát Erdélyben, amely térség már akkor is szórványnak számított a magyarság részéről, megemlíti, hogy abban a faluban, amelyben a magyarság még 1848-ban százharminc családdal volt jelen – százharminc „füstöt” tett ki –, ott, alig egy emberöltő alatt, „jóformán egy nemzedék ideje alatt” tíz családra zsugorodott. Nem az elköltözés miatt. Mindenki helyben maradt, s mégis.

Ennek a fogyatkozásnak legfőbb okát Kossuth a nemzeti önérzet teljes hiányában látja. Mert, kérdi, „van-e oly átkozott rendszer a föld kerekéségén, mely *ily rövid idő alatt* ily rettenetes metamorphosist képes lehessen véghezvinni, ha a népben a faji önérzetnek csak egy parányi szikrája is pislog”?

„Megmondom én látatlanban, hogy mi idézte azt elő. Az, hogy a 130 füst közül 120 gazdájának örököse oláh nőt vett nőül. S az oláh nő természetesen oláhhá tette 120 háznál a családi életet: oláhhul dalolta álomba gyermekét; oláh szóval kísérte anyai csókját, s oláh szóval csalta ki a gyermek ajkáról az első hangrebegést.” Félre ne értessék: Kossuth nem a románságot óhajtja elmagyarosítani, csupán a könnyelműen elrománosodott magyarokat szeretné visszamagyarosítani. Miközben felteszi a kérdést, amely oly ismerősként hangzik a mi fülünknek majd százötven év távlatából is: „... az a gyermek, ki *csak* az iskolában tanul magyarul, magyarrá lesz, s magyar marad egész életén át, ha a mint az iskolából kilép, a családi életben, a házi tűzhely körül, s később mindennapi foglalkozásai s társas érintkezései közben csak oláh szót hall?”

Kell, persze, nagyon is kell az iskola, „az iskola értelmet fejt, culturát ad”, de „pusztán iskoláztatás által nyelv nem válhatik az élet nyelvévé”. Ma is így mondjuk s tennénk is, ha módunkban állna: „az anyagi érdekeket kell kapcsolatba hozni a nemzeti érdekekkel”.

„Különben úgy járunk az egészszel – látom a bajusza alatt a keserű mosolyt –, mint a phylloxerairtással Pancsován. A pénz ki lesz dobva, s a phylloxera megmarad.”

Ez az utóbbi nem Versecen történt? – kérdezzük kicsit gonoszkodva, ami megbocsátható az utókor gyermekének, aki mindenképpen csak feltekinteni tud Kossuth apánkra.

De a történetben nem az a döntő, hogy hol pusztított az a rusnya filoxéra, az a szomorú és fölöttébb tragikus, hogy már nem csupán a szüleinket pusztítja, sorainkban is helyrehozhatatlan károkat okoz. Tizenegy-két év alatt – tehát még fél emberöltő se kellett hozzá, Erdély magyar népessége tizenkét százalékkal csökkent, Délvidéké félfő hogy többel, a Felvidéké meg a Kárpátalje se szaporodott, Horvátországé s Szlovéniáé is aligha, de magáé az anyaországé sem, hiába állítják, szinte már-már felróják bizonyos határon túli magyar politikusok, hogy a „területük” magyarsága csökkenésének fő oka az átköltözés. Átköltözés Magyarhonba. Nyugati országokba nyugodtan mehetnek, az nem baj, az viszont roppant nehezükre esik, ha Magyarország „szipkázza el” őket. Akkor legalább, ezzel a „tömeges” átköltözéssel az anyaország lakossága szaporodna, ám nem szaporodik, folytonosan csökken: évente egy Pápa

nagyságú város népességével! Mit szólna ehhez Kossuth apánk? Nem tudhatjuk.

Vállalnunk kell tehát a kisebbségi sorsot és megaláztatást ott, ahol ezt ránk mérték, vállalnunk kell az idők végeztéig, amely számunkra nincs már túl messze, ha továbbra is úgy fogyunk, mint boldog minden-napjainkban.

*

Az első magyar bankjegyeket Kossuth Lajos „pénzügyminiszter” jegyezte. Ezek voltak az úgynevezett híres-hírhedt Kossuth-bankók. Hírhedtekké a szabadságharc leverése után váltak. Tűzzel-vassal irtották őket. Leginkább tűzzel, tömeges elégetéssel. Mégis maradt belőlük a kései utókor számára is. Jóllehet nem értek már egy pipa dohányt sem, sőt veszélyes volt őket otthon tartani, akadtak mégis hazafiak, akik – öreg Bibliák lapjai közt, a ládafiában rejtegetve – őrizték őket. Bizonyára úgy, mint szent ereklyéket.

E bankjegyek egyik érdekessége, hogy a sorszámot, a szériaszámot kézzel írták rájuk tintával, akkor még téntával. A birtokomban lévő ötforintos szériaszáma 465860. Egy hadseregnyi írnok kellett ahhoz, hogy minden egyes bankót, az ötforintosoktól kezdve a százforintosokig kézzel, kalamussal megszámozzanak.

A bankjegyek másik, az előbbinél jelentősebb érdekessége, hogy a névértéküket a magyaron kívül még négy nyelven feltüntették, azon nyelveken, amelyeket az akkori Magyarország legnépesebb nemzetiségei használtak. (Különben ezt a tradíciót folytatták a kiegyezés után, sőt még a megcsonkított ország bankjegyein is.)

A Kossuth-bankók és a 48-as vert pénzérmeék ma már csak a gyűjtők, a numizmatikusok számára jelentenek csemegét; ők még tudják, hogy megmaradásukat egyfajta nemzeti dacnak, nemzeti ellenállásnak köszönhetik.

*

Társaságban, közösségben, megemlékező ünnepségen nem nyílt még alkalom eldalolni a mindmáig élő, általában is rajongva szeretett Kossuth-nótát.

Pedig gyönyörűbb, fölemelőbb a magyar nép ajkáról a Himnusz, a Szózat, a Nemzeti dal mellett alig hangzott még el.

*Esik, eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára.*

És ami azután zúg fel, az a két sor!

*Ahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája.*

Haló porában is annyi.

Egy nemzet elmúlhatatlan, elévülhetetlen hálajaként.